

УДК 330.342:330.837

Поченчук Г.М.

кандидат економічних наук, доцент, докторант
ДНУ «Академія фінансового управління»

ЕКОНОМІЧНА КОМПАРАТИВІСТИКА: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ

COMPARATIVE ECONOMICS: INSTITUTIONAL ASPECTS

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто особливості формування економічної компаративістики як самостійного напрямку економічних досліджень. Узагальнено основні теоретичні напрями економічної компаративістики та визначено спільні моменти різних напрямків. Розглянуто ключові інституціональні проблеми, на яких акцентують увагу дослідники-компаративісти, та обґрунтовано необхідність урахування зазначених особливостей у процесі реалізації сучасних українських реформ.

Ключові слова: економічна компаративістика, інституціональна конкуренція, QWERTY-ефект, pathdependence, інституціональна ефективність, інституціональні можливості.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрены особенности формирования экономической компаративистики как самостоятельного направления экономических исследований. Обобщены основные теоретические направления экономической компаративистики и определены общие моменты различных направлений. Рассмотрены ключевые институциональные проблемы, на которых акцентируют внимание исследователи-компаративисты, и обоснована необходимость учета указанных особенностей в процессе реализации современных украинских реформ.

Ключевые слова: экономическая компаративистика, институциональная конкуренция, QWERTY-эффект, pathdependence, институциональная эффективность, институциональные возможности.

ANNOTATION

The features of formation of the comparative economics as an independent economic research direction are analyzed in the article. The author overviews basic theoretical comparative economic trends and identifies common points of different directions. The article deals with key institutional issues that are emphasized the comparativists-researchers as well as with the necessity of taking into account these features in the implementation of modern Ukrainian reforms.

Keywords: comparative economics, institutional competition, QWERTY-effect, pathdependence, institutional effectiveness, institutional possibilities.

Постановка проблеми. Сьогодні Україна знову знаходиться в умовах кардинального реформування всіх сфер суспільних відносин. Реформи попередніх років унаслідок дії як внутрішніх, так і зовнішніх чинників не принесли бажаного результату – формування ефективної соціально-економічної системи, яка б забезпечувала зростання добробуту населення та гідне місце України в глобалізованому світі. Це зумовлює необхідність запровадження нового сценарію розвитку країни, при цьому важливо враховувати як досвід інших країн, так і власний досвід реформування та сучасні вітчизняні реалії. Успіхи і невдачі ринкових перетворень, які відбувались у пострадянській Україні, значно пов'язані із формуванням та трансформацією економічних інститутів. Отже, дослідження у сфері економічної компаративістики та інституціонального аналізу

є досить актуальними як в теоретичному плані, так і з практичних міркувань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Компаративний аналіз став настільки розповсюдженим методом наукового пізнання, що на його основі починаючи з XIX ст. поступово формується база наукових досліджень у галузі компаративістики і розвиваються відповідні напрями в рамках різних суспільних наук. Як самостійний напрям наукових досліджень економічна компаративістика була започаткована в другій половині XX ст., у період загострення цивілізаційного змагання соціалістичної та капіталістичної господарських систем. Після розпаду СРСР актуалізувались дослідження в царині порівняння різних економічних систем та трансформаційних економік. Серед зарубіжних науковців вагомим є внесок у розвиток компаративного аналізу економіки таких вчених, як М. Аокі, Р. Грегорі, А. Грейф, С. Дянков, Т. Кумпанс, М. Монтиас, Е. Нойберг, Дж.Б. Россер, М. Россер, Р. Роузфілд та ін. На пострадянському просторі теоретико-методологічні засади економічної компаративістики, дослідження економічних систем, їх структури та типології висвітлюються у роботах О. Ананьїна, О. Башнянина, О. Бузгаліна, Н. Гражевської, А. Колганова, П. Лемещенка, П. Леоненка, О. Черепніної та ін. Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас сучасні процеси глобалізації, поглиблення та ускладнення взаємовідносин між країнами, поглиблення проблем розвитку зумовлюють активізацію досліджень у галузі економічної компаративістики та пошуки загального методологічного підходу порівняльного аналізу економічних систем. Проте, ураховуючи значні теоретичні доробки, потрібно зауважити необхідність поглиблення досліджень із позицій інституціонального порівняльного аналізу економічних систем, особливо стосовно ефективності та дієвості інститутів, причин та факторів формування певної інституціональної структури в національних економіках.

Мета статті полягає в аналізі становлення та сучасного етапу розвитку економічної компаративістики, її інституціональних особливостей та практичної значимості щодо формування успішних національних економічних стратегій розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічна компаративістика як самостійна

наука, про що зазначено вище, сформувалась відносно недавно. Компаративістика дає можливість сформулювати знання різними шляхами, забезпечує контекстуальне розуміння економічних процесів, дає можливість їх класифікації та типологізації, можливість перевірки теорій чи їх спростування.

Порівняльний метод дослідження використовується різними науковцями здавна, з часів давньогрецьких, давньоримських філософів. Розгорнутий аналіз економіки як системи здійснений ще в роботі А. Сміта «Дослідження про природу і причини багатства народів», а згодом у роботах Д. Рікардо, Ф. Ліста, К. Маркса, К. Менгера, А. Маршалла, М. Вебера, В. Зомбарта, Дж. Кейнса, П. Самуельсона.

Компаративні дослідження функціонування економічних систем поживались у період протистояння соціалістичної і капіталістичної економічних систем. Дискусії, що розгорталися в цей час, базувалися на засадах неокласичної парадигми та оберталися навколо дихотомії «капіталізм – соціалізм» або «ринкова економіка – командна економіка». При цьому реальні господарські системи порівнювалися зі своєрідним еталоном, а саме ідеальною ринковою економікою, що розвивається на засадах досконалої конкуренції. Відтак, відмінності між реальними національними економіками визначалися на основі їхніх «недосконалостей», пов'язаних із державним регулюванням та незрілістю ринкових відносин [1, с. 15]. Розпад соціалістичної системи відкинув необхідність порівняння в рамках зазначеної дихотомії, а економічна компаративістика отримала нове поле досліджень – порівняння капіталістичних систем (більшість постсоціалістичних країн здійснювали ринкові перетворення, формуючи капіталістичну економіку), їх національних особливостей та тенденцій. Як пише Д. Белл, утратила колишнє значення традиційна концепція капіталізму як суспільства з антагоністичними класами; тепер увага більшою мірою акцентується на процесах інвестування та накопичення капіталу, оскільки можливості для інвестицій стали незрівнянно більш широкими, а демократичність капіталу підвищила ефективність його застосування. Таким чином, акценти змістилися з капіталу як суспільних відносин на капітал як засіб збільшення багатства [2, с. 17].

На початок XXI ст. економічна компаративістика представлена в чотирьох основних напрямках:

- ордоліберальний (передбачає формування та оцінювання різних економічних порядків при цьому закони та інститути розвинутого ринкового господарства враховуються як універсальні, «споконвічно притаманні»);

- порівняльний аналіз економічних систем (передбачає розробку універсальних характеристик та критеріїв порівняння економічних систем, що дозволяє здійснити їх типологізацію);

- порівняльний інституціональний аналіз (акцентує увагу на специфічності інститутів, притаманних конкретній економічній системі, підкреслює значимість історичного контексту);

- теорія регуляції (акцентує увагу на зближенні абстрактних економічних моделей та конкретного аналізу реальних проблем, реальних економік) [3, с. 147].

Різноманітність напрямків економічної компаративістики дозволяє зрозуміти існуючу економічну реальність, виявити фактори, які впливають на формування та еволюцію національних економік, їх успіхи та невдачі.

Незважаючи на відмінності та особливості різних напрямків економічної компаративістики, спільним є аналіз інститутів та визнання їх значимості для розвитку економічних систем. Але при цьому як розуміння змісту інститутів, так і їх конкретні набори значно відрізняються один від одного [4, с. 42].

Сучасна економічна компаративістика, порівнюючи альтернативні економічні системи, дає можливість краще зрозуміти, що змушує кожен з них працювати. При цьому капіталістична економіка розглядається як система, що складається з багатьох публічних та приватних інститутів, які значно відрізняються серед країн із серйозними наслідками для економічної діяльності [5, с. 596]. Як підтверджує практика, навіть багаті на ресурси країни можуть бути бідними внаслідок неправильного інституціонального вибору. Однак розробка універсальної моделі розвитку за своєю суттю є проблематичною внаслідок того, що не може врахувати унікальну інституціональну логіку кожної країни.

Таким чином, різні напрямки економічної компаративістики значну увагу приділяють дослідженню інститутів, інституціональних систем, інституціональних змін економіки та різних типів економічних систем, роблячи акцент на певному їх аспекті. У даній роботі ми виокремлюємо саме ці аспекти, які необхідно враховувати на практиці, розробляючи стратегію розвитку національної економіки.

Нова компаративна економіка, методологічний підхід, який був розроблений групою економістів Світового банку та Національного бюро економічних досліджень (NBER), обґрунтовує значний вплив інститутів на економічний розвиток [5]. Основна увага приділяється вивченню структури ефективних інститутів та політики інституціонального вибору через визначення межі інституційних можливостей (*institutional possibility frontier*). Базисом даного підходу є твердження, що інститути функціонують для контролю двох небезпек – диктатури та безладу, відповідно, проблема інституціонального дизайну – узгодження конфліктності цих двох граничних станів. Фундаментальний компроміс контролю – держава, яка має достатньо влади для контролю безладу, однак і достатньо влади для диктатури.

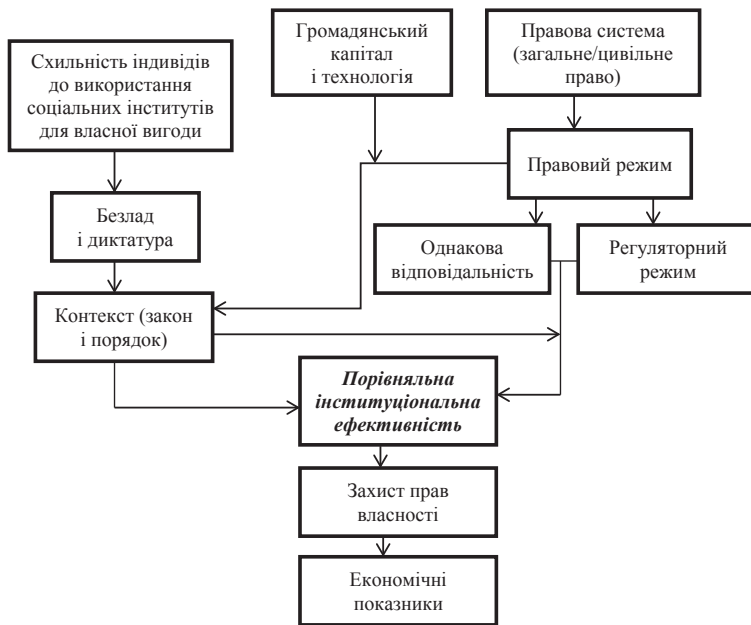

Рис. 1. Пояснення порівняльної інституціональної ефективності

Джерело: складено автором на основі [8]

Критика нової компаративної економіки представлена в роботах М. Россер та Дж.Б. Россера [6; 7]. Альтернативою моделі межі інституціональних можливостей учені пропонують теорію «нової традиційної економіки». Дана методологічна концепція заснована на тому, що в багатьох країнах відбувається повернення до традицій, які, як правило, асоціюються з традиційною релігією. Іншою методологічною альтернативою нової компаративістики є кластерний аналіз економічних систем. Йдеться про спробу виявити групи країн, які можна об'єднати за широким спектром соціальних, культурних, політичних та економічних характеристик.

Аналіз підходів нової компаративної економіки та порівняльних економічних систем, зроблений у дослідженнях Б. Деллаго, де розглядається інституціональна ефективність як стрижень економічної системи (рис. 1).

Б. Деллаго зауважує, що «порівняння різних економічних систем дає усвідомлення того, що окремі інститути вбудовані в ширшу мережу зв'язків, яка з'єднує всі ці інститути і може генерувати комплементарність, екстерналії та pathdependence. Це зумовлює важливість саме інституціональної ефективності економічних систем.

Типізація капіталістичних економічних систем та їх порівняльний аналіз проведений у рамках так званого VoC-підходу (varieties of capitalis map proach), розробленого вченими Оксфордського університету П. Холлом і Д. Соскісом. Даний підхід виділяє два типи капіталістичних економічних систем, які відрізняються за ступенем координації: координована ринкова економіка (coordinated market economy) і ліберальна ринкова економіка (liberal

market economy). Ядро концепції формують фірми як ключові економічні актори, «система координації» та інституціональна комплементарність між різними підсистемами економіки. Виникнення інституціональних переваг відбувається внаслідок офіційних угод, які укладають фірми для залучення людського і фінансового капіталу в економіці в цілому, а також неофіційної логіки, яка полегшує взаємодію та координацію між членами суспільства [9].

Згідно з концепцією П. Грегорі і Р. Стюарта, порівняльний аналіз економічних систем досліджує проблеми відповідності теоретичних моделей і реальності, виділяючи три типи економічних систем – капіталізм, плановий соціалізм, ринковий соціалізм. Економічна система розглядається як організаційна структура, за посередництвом якої приймаються управлінські рішення і реалізуються дії, направлені на виробництво, розподіл і споживання благ у межах певного географічного регіону (рис. 2).

Характеристики	Спектр варіантів вибору
Організація прийняття рішень	Централізація ←————→ Децентралізація
Надання інформації та координація	План ←————→ Ринок
Права власності (домінуюча форма)	Публічна ↔ Кооперативна ↔ Приватна
Система стимулів	Моральні ←————→ Матеріальні
Організація публічного вибору	Диктатура ←————→ Демократія

Рис. 2. Характерні риси економічних систем

Джерело: складено автором на основі [10]

Характеристики економічної системи описують її інституціональні особливості. Крім того, аналізується зміна ролі держави та новітні тенденції корпоративного управління.

Компаративні дослідження трансформаційних процесів постсоціалістичних країн збагатили теорію «залежного розвитку» (pathdependence та QWERTY-ефект). Цей підхід, започаткований роботами П. Девіда, пояснює особливості розвитку економічних систем інституціональною інерцією та попереднім, не обов'язково найкращим, інституціональним вибором [11]. QWERTY-ефекти в сучасній науковій літературі трактуються як усі види порівняно неефективних, але стійких стандартів, які демонструють принцип, що «історія має значення». Цей принцип на практиці характеризує важкість зміни моделі поведінки. Наприклад, ситуація характерна для багатьох пострадянських країн – переходити від зрозумілого спо-

собу вирішувати питання за допомогою хабарів і неформальних домовленостей, який працював десятиліттями, до «інноваційних» методів, які передбачають дію формальних інститутів і відсутність хабарів при подоланні адміністративних бар'єрів.

Досить важливим моментом, який ураховується в компаративних економічних дослідженнях, є узгодження запроваджуваних практик в економічних системах з національними особливостями. «Кращі індустріальні практики можуть конкурувати лише тоді, коли вони узгоджуються з інституційною логікою фірми або країни» [12, с. 730]. Відповідно, замість того щоб шукати чужі практики реформ та політики, необхідно впроваджувати інновації та стратегії, які володіють великими перевагами в своєму інституціональному середовищі.

Теорія економічної компаративістики Р. Нуреева визначає важливість інституціональної конкуренції. Інституціональна конкуренція спрямована на розширення кількості ресурсів, що знаходяться в розпорядженні будь-якої однієї інституціональної системи, а не на збільшення ефективності їх використання в рамках різних систем. Однак саме конкуренція систем змушує їх мобілізувати свої можливості підвищення ефективності використання ресурсів. Тому без інституціональної конкуренції інтенсивний шлях соціально-економічного розвитку навряд чи можливий. Таким чином, об'єктивна мета інституціональної конкуренції – розширення сфери дії окремих видів або окремих наборів «правил гри» [13, с. 17].

Проведений аналіз дає можливість визначити основні інституціональні аспекти, які досліджуються економічною компаративістикою:

- інституціональна конкуренція;
- межа інституціональних можливостей;
- інституціональний вибір;
- інституціональна комплементарність;
- pathdependence та QWERTY-ефекти;
- інституціональна структура;
- інституціональна система.

Такі дослідження дають можливість отримати вагомий результат у відповіді на питання: чому ті чи інші інститути в одних країнах працюють, а в інших – ні? які чинники зумовлюють таку ситуацію? які можливі шляхи вирішення проблем інституціонального дизайну? як на практиці забезпечується інституціональна ефективність в тих чи інших країнах?

Економічна компаративістика органічно поєднує нормативний і позитивний підходи, індукцію та дедукцію, а її напрацювання, відповідно, мають як теоретичну, так і практичну значимість. Це є особливо актуальним у сучасних економічних реаліях.

Висновки. Україна сьогодні намагається розбудувати ефективно діючу нормальну європейську країну. Характеристики бажаної «нормальної держави» вдало охарактеризував видатний український економіст Б. Гаври-

лишин [14]. Їх можна згрупувати у чотирьох сферах життя країни: політичній, економічній, соціальній та екологічній. У політичній сфері – це справжня демократія із забезпеченням прав людини, свобода слова, вільні вибори на всіх рівнях, рівноправність перед законом, сильна і незалежна судова система, розмежування бізнесу і політики. В економічній сфері – це конкурентоспроможність на внутрішніх і зовнішніх ринках, наукоємна, а не енерго- та ресурсомістка структура економіки, вільний ринок, високий темп інновацій, професійне управління підприємствами, швидке зростання ВВП, низька інфляція, матеріальний добробут населення, малий відсоток. У соціальній сфері – це високий рівень науки та освіти, добрий стан здоров'я населення, достатні заробітні плати і пенсії, можливість працювати у пенсійному віці й, найважливіше, – соціальна справедливість через зменшення різниці між дуже багатими й дуже бідними. В екологічній сфері – це перехід на модель сталого розвитку. Біосфера, в якій ми живемо (чисте повітря, вода і земля, природні ресурси), обмежена. Її треба цінувати як «уставний капітал», а не як річний прибуток.

Зазначені характеристики передбачають необхідність реформування перш за все інституціональної структури країни. Проведення реформ передбачає коригування стратегії розвитку країни. В Україні, звичайно, існують стратегічні розробки, їх необхідно вдосконалювати з урахуванням досягнень економічної науки. Недоцільно копіювати чужий досвід, оскільки в іншому інституціональному середовищі неможливо очікувати відповідних результатів. Дослідження у сфері економічної компаративістики та практика це підтверджують. Наприклад, в Україні одним із напрямків реформ є запровадження страхової медицини, апелюючи до досвіду ефективної роботи такої моделі фінансування медицини за кордоном та відповідної реформи в Молдові. Однак реформа, яка була проведена в Молдові, не принесла бажаних результатів: практика «подяки в конвертах» та придбання необхідних ліків кращої якості власним коштом залишилась, але витрати населення збільшились ще й на величину вартості медичної страховки, яка здебільшого виконує функцію пропуску до лікаря. Таким чином, необхідно модифікувати зарубіжний досвід з урахуванням власних ресурсних та інституціональних можливостей. Саме це є сферою подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гражевська Н. Компаративний підхід до аналізу глобальної конкурентоспроможності національних економік / Н. Гражевська // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – № 1(28). – С. 15–24.
2. Белл Д., Иноземцев В. Эпоха разобщенности. Размышления о мире XXI века / Д. Белл, В. Иноземцев. –

- Москва: Центр исследований постиндустриального общества, 2007. – 304 с.
3. Нуреев Р.М. Старая и новая экономическая компаративистика. Предмет и метод компаративистики / Р.М. Нуреев // Terra Economicus. – 2010. – Т. 8. – № 3. – С. 143–154.
 4. Кульчицкий Я. Трактуння економічних систем у контексті сучасного постіндустріального дискурсу / Я. Кульчицкий // Вісник Львівського університету. Серія економічна. – 2009. – Вип. 41. – С. 41–47.
 5. Djankov S. The New Comparative Economics/ S., Djankov, E. Glaeser, R. LaPorta, F. Lopez-de-Silanes, A. Shleifer // Journal of Comparative Economics. – 2003. – Vol. 31. – № 4. – P. 595–619.
 6. Rosser J.B., Rosser M.V. A Critique of the New Comparative Economics / J.B. Rosser, M. Rosser // Review of Austrian Economics. – Vol. 21. – № 1. – P. 81–97.
 7. Rosser J.B., Rosser M.V. Comparative economics in a trans for ming world economy / J.B. Rosser, M. Rosser. – Cambridge, MIT Press, 2003. – 656 p.
 8. Dallago B. Comparative Economic Systems and the New Comparative Economics / B. Dallago // The European Journal of Comparative Economics. – 2004. – Vol. 1. – № 1. – P. 59–86.
 9. Hall P., Sockice D. Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage / P. Hall, D. Sockice. – Oxford: Oxford University Press, 2001. – 587 p.
 10. Gregory P. Stuart R. Comparing Economic Systems in the twenty-first century / P. Gregory, R. Stuart. – Boston: Houghton Mifflin, 2005. – 558 p.
 11. David P. Clio and the Economics of QWERTY/ P. David // American Economic Review. – 1985. – Vol. 75. – № 2. – P. 54–82.
 12. Biggart N., Guillen M. Developing difference: Social organization and the rise of the auto industries of South Korea, Taiwan, Spain, and Argentina / N. Biggart, M. Guillen // American Sociological Review. – 1999. – № 64. – P. 722–747.
 13. Нуреев Р., Латов Ю. Россия и Европа: эффект колеи (опит институционального анализа истории экономического развития) / Р. Нуреев, Ю. Латов. – Калининград: РГУ им. И. Канта, 2010. – 531 с.
 14. Гаврилишин Б. До ефективних суспільств: Дороговкази в майбутнє: доп. Римському клубові / Б. Гаврилишин; упоряд. В. Рубцов. – К.: ПУЛЬСАРИ, 2009. – 248 с.